

Використані джерела:

1. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 304 с.
2. Дзюба О. М. Приватне життя козацької старшини XVIII століття. (На матеріалах епістолярної спадщини). – К. : Інститут історії НАНУ, 2012. – 348 с.
3. Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1908. – Т. 8. – С. 124 / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1997 – 367 с.
4. Олекса Воропай. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – В 2 томах. / Олекса Воропай. – Київ : “Оберіг”, 1991. – Т. II., 455 с.
5. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Д. Сміт Ентоні. – К. : Основи, 1994. – 390 с.

Кушинская Л. А. Казаческое обычное право как фактор самоидентификации украинцев XVII – XVIII столетия.

Стаття посвящена українському обычному праву, которое в условиях отсутствия государственности и пребывания украинских земель под юрисдикцией других стран сыграло решающую роль в формировании украинской самоидентификации, что в будущем станет основанием для украинца национального самосознание. Представлен авторский взгляд на роль казаческого правового обычая в формировании правовой системы тогдашней Украины.

Ключевые слова: обычное право, казаческое право, национальная самоидентичность, национальное самосознание, правовой плюрализм, стихийное правотворчество.

Kushynska L. A. Cossack customary law as a factor of self-identification of Ukrainians XVII – XVIII centuries.

The article is dedicated to Ukrainian custom right, which under the conditions of state absence and stay of Ukrainian lands under the jurisdiction of other countries played a decisive role in formation of the Ukrainian as an identification, that in the future will be the basis for Ukrainian national consciousness. Here is author's submitted vision of the role of Cossack legal custom in building the legal system of old Ukraine.

Keywords: customary law, Cossack right, the same national identity, national consciousness, legal pluralism, natural law-making.

УДК 340. 12: 94 (477)

Маньгора Т. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ОЦІНКА КОНСТИТУЦІЇ УНР А. ЯКОВЛІВИМ

Стаття присвячена аналізу Конституції УНР в працях відомого українського громадського і політичного діяча, вченого правознавця, історика українського права А. Яковліва.

Ключові слова: А. Яковлів, Конституція УНР.

Політико-правові погляди А. Яковліва стосовно Української Народної Республіки відображені в працях “До питання про легітимність уряду УНР” (1928), “Основи Конституції У.Н.Р.” (Париж, 1935), та “Історичні традиції української державності” (Париж-Софія, 1937), “Всеукраїнський Національний Конгрес 1917 року” (Париж, 1937).

Велике значення серед аналогічних праць колишніх діячів визвольних змагань

(В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, І. Мазепи, М. Стахіва, П. Христюка та інших) має монографія “Основи Конституції У.Н.Р.”, яка зайняла належне місце серед джерел історії держави і права України, Конституційного права України.

Дослідженню наукової спадщини вченого в тому числі і “Основи Конституції У.Н.Р.” присвячені праці В. Горака [1], Н. Стецюк [2]. Однак названі роботи далеко не повною мірою висвітлюють аналіз Конституції УНР А. Яковлівим.

Актуальність статті зумовлена, насамперед, безперечно великим значенням Конституції УНР, як історико-правового джерела і ролі А. Яковліва, визначного українського правника, в українській правовій науці першої половини ХХ ст.

Мета статті: визначити та охарактеризувати значення Конституції УНР в працях А. Яковліва.

У своїх працях А. Яковлів зробив спробу проаналізувати діяльність УНР та зміст і характер Конституції УНР. При цьому, на думку Н. Стецюк, основний аспект робився не на оцінці ролі суб’єктивного фактора в цьому процесі (що, на жаль, не можна сказати про більшість мемуарних досліджень і не тільки), а на правових підставах останнього [2, с. 61]. Об’єктивні висновки, зроблені А. Яковлівим, зумовлені тим, що він був свідком та безпосереднім учасником політичних подій, проаналізованих у своїх працях.

У 1928 р. професор А. Яковлів опублікував у журналі “Тризуб” статті “До питання про легальність уряду УНР” та “Основи Конституції У.Н.Р.”. У 1935 р. ці статті були видані єдиним виданням, як історико-правова праця видавництвом “Меч” у Парижі за згодою автора з метою ознайомлення широкого кола читачів. У даній роботі А. Яковлів документально і повно висвітлює правове становище УНР. У 1964 р. “Основи Конституції У.Н.Р.” були перевидані в Нью-Йорку українським видавництвом “Говерла”, яке заснував Микола Сидор-Чарторійський. У 1992 р. та 2007 р. праця була видана в скорочених варіантах у журналах “Розбудова держави” [6] і “Вибори та демократія” [7], що сприяло ознайомленню і популяризації її в сучасній Україні серед вчених, студентів, громадськості.

В. Горак відзначає, що досить вичерпно розкриті конституційно-правові засади автономії України (з березня по жовтень 1917 р.), а також української держави, що з перервами існувала у листопаді 1917 – квітні 1918 р. та з грудня 1918 по листопад 1919 р. [1, с. 293].

На думку А. Яковліва “українському народові судилося відновити своє державне життя в ті часи, коли в цілому цивілізованому світі були признані й прийняті такі основні принципи конституції демократичних держав: а) суверенітет народу і виявлення його в “самоозначенні”, себто в установленні форми й компетенції державної влади; б) суверенність держави, що складається з внутрішньої самостійності й зовнішньої незалежності держави; в) організація державної влади на основі розподілу законодавчої й виконавчої функцій між окремими органами цієї влади, парламентарна форма законодавчого органу і контроль над виконавчою владою. З погляду цих принципів і належить оцінювати ті акти, як виявлення суверенної волі українського народу, які привели до самостійної української держави у формі У.Н.Р. та поклали основи її конституції” [5, с. 5].

Вчений позитивно оцінює Центральну Раду, як представницький орган українського народу та Всеукраїнський Конгрес (Український Національний Конгрес

19 квітня 1917 р.), на якому народ проголосив перші свої вимоги державно-політичного характеру – “національно-територіальна автономія України в складі федеративної демократичної Росії” [5, с. 6].

На думку А. Яковліва, оголошуючи Перший Універсал, Центральна Рада вступала на шлях самостійної реальної праці з впровадження автономного ладу на Україні, що потребувало створення спеціального виконавчого органу, який був створений у червні 1917 р. у формі Генерального Секретаріату, який був відповідальний перед Центральною Радою [5, с. 6].

Оцінюючи результати Другого Універсалу Центральної Ради, вчений вважає, що “позитивним було лише те, що виявилася грізна й непереможна різниця в принципах, актах і поглядах між Центральною Радою і російським урядом. Центральна Рада намагалася отримати державну автономію в рамках Російської республіки, а російський уряд погоджувався лише на адміністративну автономію та й то не на всій території української території, ігноруючи зовсім права Центральної Ради як верховного представницького органу” [5, с. 11].

На думку вченого, важливе значення для формування правової системи Української Народної Республіки мали Третій та Четвертий Універсали Центральної Ради. Саме цими документами цілком легально та в законний спосіб було не тільки проголошено утворення самостійної держави українського народу, а й закладено архітектоніку її політико-правового змісту (фактично те, що в кінці ХХ століття назвуть “конституційними характеристиками держави”) [2, с. 62].

Оголошуючи Третій Універсал, вважає А. Яковлів Центральна Рада підвела формальні основи під фактично існуючу вже Українську державу [5, с. 13], яка за формою державного ладу демократична республіка, має органи державної влади: законодавчий – Центральну Раду, і виконавчий – Генеральний Секретаріат, означивши точно державну територію [5, с. 14]. З погляду державного права Третій Універсал є основним конституційним законом, яким була встановлена в Україні демократична, народоправна держава у формі – Української Народної Республіки. Як за способами встановлення, так і за основними принципами своєї конструкції УНР була суверенною державою з автономною, себто самостійною верховною владою, нічим необмеженою щодо всіх без виключення справ внутрішнього державного ладу, законодавства, суду й управління. Що ж торкається зовнішньої незалежності УНР, то, зостаючись фактично цілком самостійною і на зовні у відношенні до інших держав, УНР була формальна обмежена постановою Третього Універсалу: “Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся Російська республіка стала федерацією рівних і вільних народів [5, с. 15]. Ця постанова обмежувала лише формально зовнішню незалежність УНР, тому що до влади в Росії прийшли більшовки на чолі з В. Леніним, владу яких УНР не визнавала.

А. Яковлів вважав, що “фактичне існування суверенної, самостійної УНР на основі Третього Універсалу та здійснення верховною владою її державних функцій як в межах України так і на зовні, призвели до актів міжнародного характеру, які вже й формально ствердили повну незалежність УНР. Це були признання совітом народних комісарів Росії самостійності УНР та оголошення їй війни, офіційне визнання УНР Францією й Англією, і нарешті таке ж визнання УНР Центральними Державами та їх

спільниками Болгарією і Туреччиною [5, с. 16].

Значення Третього Універсалу, на думку вченого ще полягає в тому, що він встановив основні принципи Конституції УНР: демократичні свободи: слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканість особи й помешкання, право й можливість уживання місцевих мов в зносинах зо всіма установами, скасував кару смерти, встановив принципи суду: “суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу”; скасував право приватної власності на землю та визнав приватні землі власністю всього трудового народу без викупу, встановив 8-ми годинний робочий день та признав урядові й робітникам право контролю над промисловістю; признав національним меншостям України право на національно-персональну автономію; нарешті призначив на 27 грудня 1917 р. вибори до українських установчих зборів, а на 9 січня 1918 р. скликання цих зборів [5, с. 14].

Аналізуючи Четвертий Універсал Центральної Ради, А. Яковлів підкреслює його історичне значення: “однині УНР стає самостійною, ні від кого незалежною, суверенною державою Українського народу”, звертає увагу на принципи зовнішньої незалежності, а саме: “оповістила оборонну війну совітам, доручила заключити мир з Центральними Державами, висловила бажання мирного співжиття з сусідніми державами” [5, с. 17].

Прийнята в останній день існування УНР (доби Центральної Ради) Конституція УНР – “Статут про державний устрій, права і вольності УНР”, – на думку І. Яковліва, була нічим іншим, як тільки логічним довершенням раніше розпочатої і фактично вже зробленої роботи [2, с. 62].

Характеризуючи Конституцію УНР, вчений вказує на те, що Конституція Центральної Ради складена на зразок європейських і американських конституцій з деякими особливостями, як, наприклад, встановлена лише одна палата – Всенародні Збори. Голові Зборів надано функції президента республіки й голови Ради Міністрів парламентських ферій. А. Яковлів вказує на недоліки Конституції УНР: не встановлено, хто має право виконувати законодавчі функції в час парламентських ферій, не означено територію УНР, не включено закону про скасування приватної власності на землю та інше [5, с. 20].

Негативно оцінив А. Яковлів прихід до влади Павла Скоропадського. Переворот, який стався в Україні 29 квітня 1919 р. змінив форму державного ладу: замість УНР була утворена Українська Держава на чолі з “абсолютним монархом”, який себе називав “Гетьманом всієї України” [5, с. 20].

У своїй праці вчений значну увагу приділяє питанню розподілу влади під час Директорії. Протягом збройної боротьби і якийсь час після її закінчення Директорія УНР, на переконання вченого, як революційний орган з диктаторськими правами була органом верховної влади та виконувала неподільно законодавчу, виконавчу, а почасти й судову функції [5, с. 20]. Цієї ж думки дотримується відомий дослідник доби Директорії УНР М. Стахів, який вважає, що навіть Декларація Директорії УНР від 26 грудня 1919 р. не містила чіткого розподілу функцій між Директорією й Урядом, і що Директорія УНР мала не лише репрезентативні функції, а й безпосередньо виконувала законодавчі, судові й адміністративні функції, “хоч у меншій мірі, ніж це було в попереднім періоді” [3, с. 137].

Спроби розмежувати повноваження між Директорією та Радою Міністрів були зроблені в січні 1919 р., але законодавчо закріплено це не було. Рада Міністрів була в першу чергу виконавчим органом. Крім того, Раді Міністрів були делеговані деякі функції законодавчі, як, наприклад, підготовка законопроектів. Законопроекти ухвалені Радою Міністрів, підлягали затвердженню Директорії. Директорія і сама приймала певні постанови, що торкалися головним чином самої Директорії або нормували її відношення до Ради Міністрів, або ж торкалися важливіших міжнародних актів чи входили у сферу діяльності Голови Республіки. Чисто представницькі функції виконував голова Директорії [5, с. 20].

Також спробою розмежувати повноваження між Директорією та Кабінетом Міністрів було прийняття законів: “Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці” та “Про Державну Народну Раду УНР”, затверджені С. Петлюрою 12 листопада 1920 р. А. Яковлів вважає, що закон “Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці” за своїм характером не є основним законом, а лише тимчасовим, що звів до купи прийняті раніше постанови та оформив фактичний стан речей, який утворився [5, с. 28].

М. Шаповал у статті “Занепад УНР” піддав критиці погляди А. Яковліва, який заплющив очі на віроломно доконаний факт державного перевороту, здійсненого С. Петлюрою, в зв’язку із затвердженням ним законів від 12 листопада 1920 р. [4, с. 38].

А. Яковлів виступив із різким запереченням звинувачень М. Шаповала у політичній заангажованості у другому виданні своєї праці “Основи Конституції У.Н.Р.”, в Розділі 2 “До питання про легальність Уряду У.Н.Р.”, що побачило світ у 1935 р., доводить, що існуючий закордоном уряд УНР посідає легальний титул верховної влади УНР [5, с. 33]. Посилаючись на конкретні факти, зокрема, резолюції провідних політичних партій УНР – УСДРП, УПСР, УДХП, УНРП, УПСС, прийняті наприкінці 1919 – на початку 1920 рр., дослідник наголошує, що всі вони містили вимоги реконструкції державної влади; при цьому в ряді резолюцій пропонувалося ліквідувати Директорію і тимчасово передати С. Петлюрі владу як “Начальнику У.Н.Р.”. Коли б він прагнув узурпувати владу, зазначає А. Яковлів, то “це був як раз підходящий мент” для нього здійснити свої наміри. Але С. Петлюра відкинув подібні 139 пропозиції, оскільки вони суперечили інтересам державного будівництва. Що стосується закону від 12 листопада 1920 р., то, на переконання А. Яковліва, він не порушує ні рішень Трудового Конгресу, ні постанови Директорії від 15 листопада 1919 р. До того ж, цей закон був тимчасовим, він лише доповнював постанову від 15 листопада 1919 р. встановленням тимчасового порядку заміщення Директорії і дає можливість у форс-мажорних обставинах “зберегти державний центр У.Н.Р., державну традицію, легальний титул влади У.Н.Р.” [3, с. 138].

На думку А. Яковліва закон 12 листопада 1920 р. містив у собі один дуже важливий артикул, що торкався традиції державної влади УНР, а разом з тим її неперервного існування. В артикулі закону передбачалися випадки, коли голова Директорії не зможе “через хворобу, від’їзд та інших причин виконувати свої обов’язки”. В таких випадках закон встановив заступництва голови Директорії. Його мали заступати або голова державної Народної Ради, або до скликання Ради, Колегія в

складі: голови Ради Міністрів, порядкуючого в Найвищому Суді УНР; або ж, до складення цієї колегії, голова Ради Народних Міністрів [5, с. 30]. Артикул 4 закону “Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці” було застосовано після трагічної смерті С. Петлюри 25 травня в Парижі, коли в обов’язки голови Директорії тимчасово вступив голова Ради Міністрів А. Лівіцький, а головою Ради Міністрів став В. Прокопович.

В період національно-визвольних змагань, на думку А. Яковліва, “змінилося чотири форми державного ладу: автономія з Центральною Радою, самостійна УНР, монархічна держава гетьманська і совітська республіка у федерації з Росією. З них дві останні являються чужими українському народові: держава гетьманська була утворена при допомозі німців, а совітська республіка являються окупаційною, утвореною московськими комуністами при допомозі московського війська. Ні та, ні друга не були витвором вільної суверенної волі українського народу, він їх не признав і не прийняв. Єдина лише держава – УНР спочатку й до кінця була дійсним витвором українського народу” [5, с. 30].

Висновки. Отже, в роботі “Основи Конституції У.Н.Р.” А. Яковлів на підставі нормативно-правових актів Української Центральної Ради та Директорії УНР, починаючи з Української Центральної Ради, всебічно висвітлив основні принципи державного устрою і органів державної влади УНР, довів, що закордонний уряд УНР посідає легальний титул верховної влади УНР. Аналіз політичних подій, які передували проголошенню УНР, зроблений на основі об’єктивного підходу, застосовуючи структурно-системний та формально-логічний методи дослідження. “Основи Конституції У.Н.Р.” є важливим джерелом для всебічного, об’єктивного розуміння державотворчих процесів 1917–1921 рр. Конституція УНР була написана на основі законодавчої діяльності УНР, а також було враховано європейський та американський досвід конституціоналізму.

Використані джерела:

1. Горак В. Андрій Яковлів / В. Горак // Історіографічні дослідження в Україні. Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. / НАН України. Інститут історії України / редкол.: Ю. А. Пінчук (гол. ред.) та ін. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 283-302.
2. Стецюк Н. Андрій Яковлів (1872–1955) / Н. Стецюк // Вибори та демократія. – 2007. – № 1. – С. 59-63.
3. Стопчак М. В. Діяльність Директорії УНР зі створення конституційно-правових засад української державності в українській зарубіжній історіографії / М. В. Стопчак // Чорноморський літопис. – 2013. – Випуск 7. – С. 133-140.
4. Шаповал М. Занепад УНР / М. Шаповал. – Прага: Вільна спілка, 1928. – 42 с.
5. Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. / А. Яковлів. – Нью Йорк: Укр. Вид-во “Говерля”, 1964. – 63 с.
6. Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. / А. Яковлів // Розбудова держави. – 1992. – 5. – С. 21-26.
7. Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. (Париж, 1935) / А. Яковлів // Вибори та демократія. – 2007. – № 1. – С. 63-68.

Маньгора Т. В. Оценка Конституции УНР в трудах А. Яковлева.

Стаття посвячена аналізу Конституції УНР в трудах известного украинского общественного и политического деятеля, ученого – правоведа, историка украинского права А. И. Яковлева.

Ключевые слова: А. Яковлев, Конституция УНР.

Mangora T. V. Evaluation of the Constitution UPR in the works of A. Yakovlev.

This article is dedicated to the analysis of the Constitution UPR of works of the famous Ukrainian, public and political person, scientists, jurisprudent, historian of Ukrainian legacy.

Keywords: *A. I. Yakovlev, Constitution UPR.*

УДК 349.2:331.105.44](477)(091)(045)

Соломінчук В. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЗАРОДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості розвитку законодавства про профспілки на теренах України з урахуванням існуючого політико-правового устрою.

Ключові слова: *професійні спілки, правове регулювання, соціально-економічні права, робітничка політика*

Очевидно, що ефективність взаємодії держави з профспілками та виконання професійним спілками їхніх функцій залежить від правого поля, в межах якого вони можуть діяти. Саме тому для визначення ролі професійних спілок у розвитку громадянського суспільства, становленні соціально-правової держави необхідно дослідити еволюцію державно-правового регулювання їхньої діяльності. Вивчення та узагальнення особливостей розвитку законодавства про робітничі організації дає можливість прослідкувати взаємозв'язок держави з ними з урахуванням існуючого політико-правового устрою.

З'ясуванню проблем витоків законодавства про професійні спілки приділяли увагу багато науковців. Б. Андрусишин досліджує становлення законодавства про професійні спілки в контексті робітничої політики українських урядів 1917–1920 р. [1]. П. Гай-Нижник аналізує правові аспекти діяльності робітничих організацій крізь призму трибічного конфлікту гетьманського уряду, профспілок та роботодавців [2]. У працях Р. Береста приділяється увага дослідженню нормативно-правового регулювання діяльності професійних спілок на західноукраїнських землях [3]. Генезис розвитку законодавства про профспілки в тій чи іншій мірі досліджували також Ф. Цесарський, І. Сопелкін, О. Олійник, В. Щербина, І. Снігірєва, О. Реєнт. Незважаючи на помітний внесок учених у розробку цієї теми, недостатня кількість наукових праць та відсутність спеціального дослідження обумовлює необхідність додаткового вивчення цього питання.

Більшість учених пов'язують початок розвитку профспілкового законодавства на теренах України із введенням у дію на території Російської імперії Тимчасових правил про професійні товариства 1906 р. Проте така точка зору не є виправданою з огляду на те, що історія профспілкового руху в Україні бере початок на західноукраїнських землях, зокрема, коли у 1817 р. робітники поліграфічної фірми об'єдналися у "Стоваришування Взаємної Допомоги Членів Друкарської Справи". Оскільки у другій половині XVIII ст. західні етнічні українські землі Галичини,